

<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i09.065>

GERMANIYA FEDERATIV RESPUBLIKASINING ILMIY-MADANIY SALOHIYATI HAMDA UNDA O‘ZBEKLARNING TUTGAN O‘RNI VA ROLI

Umarov Sardor Yakubovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD.

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: sardor.umarov.2013@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada XIX–XX asrlardan boshlab shakllangan o‘zbek diasporasining zamonaviy Germaniya jamiyatiga integratsiyalashuv jarayoni, uning ilmiy-madaniy hayotga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek ikki xalq — nemis va o‘zbek xalqlari o‘rtasidagi ilmiy-madaniy aloqalarni mustahkamlashda “Nemis-O‘zbek”, “Berlin-Brandenburg-O‘zbekiston” do‘stlik jamiyatlari hamda “Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyati kabi tashkilotlarning tutgan o‘rni ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek diasporasi vakillari o‘z milliy o‘zligini, tili va madaniyatini saqlab qolgan holda, Germaniyaning ilmiy-madaniy taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shib kelmoqda va bu jarayon ikki mamlakat o‘rtasidagi xalq diplomatiyasining muhim tarkibiy qismiga aylangan.

Kalit so‘zlar: O‘zbek diasporasi, Germaniya, ilmiy-madaniy hamkorlik, bag‘rikenglik, do‘stlik jamiyatlari, “Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyati, xalq diplomatiyasi, oliy ta’lim va innovatsiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируется процесс интеграции узбекской диаспоры, сформировавшейся в XIX–XX веках, в современное немецкое общество и её вклад в научную и культурную жизнь. Рассматривается также роль таких организаций, как «Немецко-узбекское общество», общества дружбы «Берлин-Бранденбург-Узбекистан» и «Немецко-узбекское научное общество», в укреплении научных и культурных связей между двумя странами. Результаты показывают, что представители узбекской диаспоры, сохраняя свою национальную идентичность, язык и культуру, продолжают вносить достойный вклад в научно-культурное развитие Германии, и этот процесс стал важной составляющей народной дипломатии между двумя странами.

Ключевые слова: Узбекская диаспора, Германия, научно-культурное сотрудничество, толерантность, общества дружбы, немецко-узбекское научное общество, публичная дипломатия, высшее образование и инновации.

Abstract. This article analyzes the process of integration of the Uzbek diaspora, formed since the 19th–20th centuries, into modern German society, and its contribution to scientific and cultural life. As well as the role of organizations such as the “Deutsch-Uzbekische Gesellschaft”, “Berlin-Brandenburg-Uzbekistan” friendship societies, and the

“German-Uzbek Scientific Society” in strengthening scientific and cultural ties between the two nations. The findings show that representatives of the Uzbek diaspora, while preserving their national identity, language, and culture, continue to make a worthy contribution to Germany’s scientific and cultural development, and this process has become an important component of people’s diplomacy between the two countries.

Keywords: Uzbek diaspora, Germany, scientific and cultural cooperation, tolerance, friendship societies, “German-Uzbek” Scientific Society, public diplomacy, higher education and innovations.

Kirish. Turli mamlakatlarda shakllangan milliy diasporalar o‘z tarixiy vatani bilan yashab turgan mamlakat o‘rtasida o‘ziga xos “ko‘prik” vazifasini bajaradi — ular orqali ikki xalq o‘rtasidagi madaniy, ilmiy va ta’lim sohasidagi aloqalar yanada mustahkamlanadi. Ushbu jarayonning yorqin namunalaridan biri sifatida Germaniyada yashab kelayotgan o‘zbek diasporasi faoliyatini keltirish mumkin. Zamonaviy Germaniya madaniyatiga muhojir sifatida kirib borgan va bugungi kunda muqim yashab kelayotgan o‘zbek xalqi vakillari ham ma’lum ma’noda hissa qo‘shib kelmoqda. XIX–XX asrlarda o‘zbeklarning Germaniyaga ko‘chib borish jarayoni tarixiy, siyosiy va ijtimoiy sabablarga bog‘liq bo‘lgan. Mustamlakachilik davrida boshlangan bu jarayon sovet davridagi repressiyalar, urushlar va iqtisodiy muammolar bilan yanada kuchaydi. Mustaqillikdan so‘ng ham tarixda boshlangan o‘zbek xalqining Germaniyaga borishi va muqim yashab qolishi davom etdi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda O‘zbekiston va Germaniya o‘rtasidagi strategik hamkorlik yil sayin kengayib bormoqda, bu esa ikki mamlakat o‘rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalarning ilmiy jihatdan chuqur o‘rganilishini talab etadi. Shu bilan birga, Germaniyaning jahon miqyosidagi ilm-fan va innovatsiyalar sohasidagi yetakchi o‘rni, uning ochiq va bag‘rikeng jamiyat sifatidagi qiyofasi mazkur mamlakatda faoliyat yuritayotgan milliy diasporalarning, jumladan o‘zbek diasporasining, ilmiy-madaniy salohiyatini namoyon etish uchun qulay muhit yaratgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, ilmiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Muhokama va natijalar.

Germaniyaga o‘zbek xalqining ko‘chib borish tarixi. Zamonaviy Germaniya madaniyatiga muhojir sifatida kirib borgan va bugungi kunda muqim yashab kelayotgan o‘zbek xalqi vakillari ham ma’lum ma’noda hissa qo‘shib kelmoqda. XIX–XX asrlarda o‘zbeklarning Germaniyaga ko‘chib borish jarayoni tarixiy, siyosiy va ijtimoiy sabablarga bog‘liq bo‘lgan. Mustamlakachilik davrida boshlangan bu jarayon sovet davridagi repressiyalar, urushlar va iqtisodiy muammolar bilan yanada kuchaydi. Mustaqillikdan so‘ng ham tarixda boshlangan o‘zbek xalqining Germaniyaga borishi va muqim yashab qolishi davom etdi.

Bugungi dunyoda juda mashhur bo‘lgan “bag‘rikenglik” tushunchasi tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ba’zilar uchun turli dunyoqarashlar, an’analar va turmush tarzi bag‘rikenglikdir. Boshqalar esa bag‘rikenglikni ijobiy munosabat va turli

madaniyatlarga mansub odamlar bilan muloqot qilish istagi sifatida ta’riflaydi. Zamonaviy voqeliklarda bu so‘z boshqa ma’noga ega bo‘ldi. Bugungi kunda bag‘rikenglik “e’tiqodlari, qadriyatlari va xatti-harakatlari bilan farq qiladigan boshqalarga nisbatan bag‘rikenglik” deb tushuniladi [1].

Germaniyaning ilm-fan, innovatsiya va oliy ta’lim sohasidagi salohiyati. Germaniya innovatsiyalar bo‘yicha dunyoning eng yaxshi 10 mamlakati qatoriga kiradi. 2020-yilda Germaniya ta’lim, ilmiy tadqiqotlar va ilmiy sohalarga 241 milliard yevro sarfladi [2]. Bugungi Germaniya o‘zining kasb-hunar va oliy ta’lim tizimining kengligi va bu yerda olib borilayotgan jahon miqyosidagi yetakchi tadqiqotlari bilan ajralib turadi. Germaniya innovatsiyalar va keng ko‘lamli akademik va tadqiqot tizimidagi kuchliligi bilan butun dunyoda obro‘ga ega. Mamlakatdagi 420 ta oliy ta’lim muassasasi bu muvaffaqiyatlar poydevori hisoblanadi [2]. Sanoat tadqiqotlari Germaniyaning oliy ta’lim joyi sifatidagi maqomidagi yana bir muhim elementni tashkil qiladi. Bu kuchning bir belgisi shundaki, Germaniya patent talabnomalari soni bo‘yicha dunyoda yetakchi davlatlar qatoriga kiradi. Germaniyaning to‘rtta yirik universitet bo‘lmagan tadqiqot institutlari - Fraunhofer-Gesellschaft, Helmgoltz uyushmasi, Leybnits uyushmasi va Maks Plank jamiyati - ajoyib xalqaro obro‘ga ega va Germaniyaning ilmiy va akademik muvaffaqiyatlarida muhim rol o‘ynaydi. Germaniya ushbu innovatsion energiya davom etishi va gullab-yashnashi uchun tadqiqot va fanga katta sarmoya kiritmoqda. Bu Federativ Respublikasini ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga har yili YaIMning 3% atrofida sarmoya kiritadigan yetakchi davlatlar qatoriga kiritadi. 2025-yilga borib bu davlat xarajatlarining kamida 3,5 foizini tashkil etish belgilangan [2].

Federal hukumat o‘zining “Kelajak strategiyasi” tadqiqotidan resurslarni birlashtirishning samarali usuli sifatida foydalanishni maqsad qilgan. Buning bir qismi sifatida hukumat asosiy “kelajak sohalari”ni belgilab berdi: raqobatbardosh va iqlimdan xolis sanoat uchun zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish, barqaror qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish tizimini yaratish, texnologik suverenitetni mustahkamlash, biotexnologiya va tibbiy jarayonlar imkoniyatlaridan foydalanadigan barqaror sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantirish. Birinchi COVID-19 vaktsinasini ishlab chiqish muvaffaqiyatli davlat moliyalashtirish paradigmasi hisoblanadi. Vaktsina Maynsda joylashgan Biontech firmasi tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, uning asoschilari Özlem Tureji va Ug‘ur Shahin ham Mayns universitetida dars beradi. Davlat Biontech va boshqa markazlarda vaktsinani ishlab chiqish uchun katta yordam ko‘rsatdi.

Ilm-fan va tadqiqot Germaniyada yuqori obro‘ga ega. Ishbilarmonlar va siyosatchilar so‘nggi yillarda ilmiy faoliyat uchun byudjetlarni doimiy ravishda oshirdi. 2018-yilda yuqori texnologiyalar strategiyasi qabul qilindi va u yettita ustuvor yo‘nalishga qaratildi: sog‘liqni saqlash va parvarishlash, barqarorlik, iqlimni muhofaza qilish va energiya, mobillik, shahar va mamlakat, xavfsizlik, biznes va mehnat. 2021-yilga qadar yuqori texnologiyalar strategiyasining aniq maqsadlari saratonga qarshi kurash, atrof-muhitdagi plastmassani kamaytirish va sanoat sohasida issiqxona gazlari neytralligini oshirishni o‘z ichiga oldi.

2020-yilda tadqiqotga sarflangan xarajatlar Germaniya yalpi ichki mahsulotining 3,13 foizini tashkil etdi. Germaniya, shuningdek, xalqaro miqyosda dunyoning eng ko‘p tadqiqot

talab qiladigan iqtisodlari orasida to‘rtinchi o‘rinni egallaydi. 2020-yilda Germaniyada ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflangan mablag‘ 107 milliard yevrodan sal kamroqni tashkil qildi. Biznes sektori 71 milliard yevro sarfladi, oliy o‘quv yurtlari va universitetga qarashli bo‘lmagan ilmiy-tadqiqot institutlari mos ravishda 19,3 va 15,6 milliard yevroni tashkil etdi. Germaniyadagi ilg‘or tadqiqotlarning kuchi tadqiqotchilar tomonidan chop etilgan nashrlar sonida namoyon bo‘ladi. 2022-yilda tadqiqot va oliy ta‘lim muassasalarining nashr natijalarini baholovchi “Tabiat indeksi”da Germaniya Yevropada eng yuqori o‘rinni egalladi [2]. Xalqaro raqobatchilarga qarshi Germaniya uchinchi o‘rinni egallab, AQSh va Xitoyni ortda qoldirdi.

O‘zbek diasporasining Germaniya madaniy hayotidagi o‘rni. Madaniyatlarning xilma-xilligi va aholining bag‘rikengligi har doim metropoliyalarning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib kelgan - turli xil muloqot uslublari, xulq-atvori, o‘zini-o‘zi taqdim etish: turli madaniyatlar va submadaniyatlar zamonaviy metropolda zichligi va ko‘lami bilan ajralib turadigan makon sifatida birga yashaydi va o‘z-o‘zidan oziqlanadi.

Bugungi kunda Germaniyada yashayotgan o‘zbeklar o‘z milliy madaniyatini, tilini va qadriyatlarini saqlab, Germaniya jamiyatining madaniy hayotiga ham faol hissa qo‘shib kelmoqda. Ularning faoliyati o‘zbek diasporasi tarixining muhim sahifalaridan birini tashkil etadi. Germaniyada yashayotgan o‘zbeklar misolida ko‘rish mumkinki, xalqning o‘z ildizlariga, tili va madaniyatiga sadoqati qanday sharoitda bo‘lmasin, uni birlashtiruvchi, himoya qiluvchi kuch bo‘lib qoladi.

Germaniyada yashovchi o‘zbeklarning madaniy-ma‘naviy faoliyati ularning milliy o‘zligini saqlab qolish, til va madaniyatini asrash, hamda vatandan uzoqda bo‘lsa-da, o‘z ildizlariga sodiq qolish istagining mahsulidir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, ayniqsa mustaqillik davridan keyin bu faoliyat yangi bosqichga ko‘tarilib, o‘zbek diasporasining Germaniyadagi ijtimoiy-madaniy mavqeini mustahkamladi.

Germaniyadagi madaniyat markazlari, diniy jamoalar, o‘zbek tilidagi nashrlar va ta‘lim loyihalari o‘zbek tilini, adabiyotini, san‘atini hamda milliy urf-odatlarini targ‘ib etishda muhim rol o‘ynamoqda. O‘zbekiston bilan madaniy aloqalar kengayib, Germaniyada o‘tkazilgan “O‘zbekiston madaniyati kunlari”, “Navro‘z festivali”, “Milliy san‘at haftaligi” kabi tadbirlar orqali o‘zbek xalqining boy merosi Yevropa jamoatchiligiga tanitildi.

Do‘stlik jamiyatlari va ilmiy tashkilotlarning faoliyati. Germaniyaning ilmiy-madaniy rivojlanishida do‘stlik jamiyatlari ham muhim o‘rin egallab kelmoqda. Germaniyaning ilmiy va madaniy rivojida ikki millat vakillarini birlashtirgan “O‘zbekiston-Germaniya”, “Berlin-Brandenburg-O‘zbekiston” do‘stlik jamiyati va 1996-yilda Bonn shahrida asos solingan “Nemis-O‘zbek” [3] jamiyatlarining amalga oshirib kelayotgan ishlari ahamiyatlidir. Do‘stlik jamiyatlari va madaniy markazlar xalq diplomatiyasi doirasida mamlakatlarimiz o‘rtasidagi aloqalarni rivojlantirish bilan birga Germaniyada fan va ilmiy-madaniy sohaning rivojlanishiga munosib hissa qo‘shmoqda.

“Nemis-O‘zbek” jamiyati Germaniya va O‘zbekiston haqidagi o‘zaro bilimlarni kengaytirishni maqsad qilgan va bunga madaniyat, siyosat, iqtisodiyot va fanga oid mavzularda tadbirlar tashkil etish orqali erishadi; u o‘zbekistonlik mehmonlarga g‘amxo‘rlik qiladi va ularning Germaniyada bo‘lishini tashkil etishga yordam beradi hamda Bonn va

Buxoro shaharlari o‘rtasidagi hamkorlikda ishtirok etadi [4]. Shuningdek, Germaniya ilmfaniga hissa qo‘shishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonning mustaqillikka erishishi o‘zbek-german ilm-fan va maorif sohasidagi aloqalarini mustahkamlab, Olmoniyada nemis-o‘zbek ilmiy jamiyatlarning tuzilishiga olib keldi. Bugungi kunda Germaniyaning Toshkentdagi Gyote nomidagi instituti, Germaniya akademik almashuv xizmati (DAAD), K.Adenauer, F.Ebert, A.Gumboldt nomidagi fondlar, “Invent” jamiyati, Bonn, Boxum, Bamberg universitetlari, Frayburg shahridagi “Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyati va Berlin shahrida “Nihol” O‘zbek-Olmon ilmiy-madaniy jamiyati mamlakatlar o‘rtasida fan va ta’lim, ilmiy-texnik, innovatsion hamda malakali kadrlar tayyorlash sohalarida faol ishtirok etib, Germaniyaning ilmiy va madaniy rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shib keldi [5, b. 95].

“Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyatining tashkil topishi va faoliyati. Germaniyaning bugungi ilm-fan va ta’lim sohasidagi rivojida ma’lum ma’noda o‘zbek va nemis xalqi vakillari tomonidan tashkil qilingan nodavlat-notijorat hisoblanadigan ilmiy jamiyatlarning ham hissasi bor. Shunday jamiyatlardan biri 2001-yilda tuzish g‘oyasi ilgari surilgan “Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyati hisoblanadi. Jamiyat 2002-yil 6-dekabrda Frayburg shahridagi Albert-Lyudovig universiteti qoshida 32 a’zodan iborat holda tuzildi [6]. Jamiyat Frayburg shahrida 2003-yil 29-yanvar kuni ro‘yxatga olingan bo‘lib, Olmoniya va O‘zbekiston o‘rtasidagi tinch-totuvlik va ilmiy hamkorlikni qullab-quvvatlashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ydi. Jamiyatning vazifalari esa mamlakatlar o‘rtasidagi akademik va madaniy almashuvlarni qo‘llab-quvvatlash, ikkala mamlakatda madaniyatlararo muloqot va mamlakatshunoslikka oid seminar va konferensiyalarni tashkil qilish, O‘zbekiston va Olmoniyani tadqiq etuvchilar o‘rtasidagi hamkorlik, ayniqsa milliy va mamlakatshunoslik, madaniyatlararo germanshunoslik va turkshunoslik sohalarida hamkorlik, madaniyat kunlari va ko‘rgazmalar o‘tkazish kabilardan iborat hisoblanadi [6].

Yuqoridagi maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda jamiyat tomonidan bir nechta konferensiya va madaniy tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, 2003-yil oktabr oyida “Madaniyatlararo muloqotning dolzarb masalalari” mavzusida xalqaro ilmiy konferensiya o‘tkazilib, unda 6 mamlakatdan 60 dan ortiq olimlar qatnashdi. 2005-yil oktyabr oyida Germaniyada bo‘lgan konferensiya “Germaniya va O‘zbekiston ta’lim tizimini qiyosiy o‘rganish” mavzusiga bag‘ishlanib, unda Germaniya va O‘zbekistonlik pedagog-olimlar ta’lim mazmuni, davlat ta’lim standartlari, o‘quv rejalari va dasturlari haqida 40 dan ortiq ma’ruzalar qilishdi. Munozaralarda O‘zbekiston ta’lim standarti va o‘quv rejalari tarkibi va mazmuni haqida tanqidiy fikrlar bildirilib, ularda ixtisoslik fanlariga ajratilgan o‘quv soatlarining juda kamligiga alohida e’tibor qaratildi. Olmon-O‘zbek Ilmiy Jamiyati yordamida 2006-yil 29–30-sentabr kunlari “Olmon-o‘zbek tadqiqotlarida G‘arb va Sharq mavzusi” nomli navbatdagi xalqaro konferensiya Nizomiy nomidagi TDPUda o‘tkazilib, unda Germaniyadan 20 ga yaqin sharqshunos va tarixchi olimlar qatnashdilar, ikkala mamlakat va millatning tarixidagi o‘chmas voqealar va Amir Temur kabi o‘lmas siymolar haqidagi fikrlar oydinlashtirildi. “Olmon-O‘zbek” Ilmiy Jamiyati qoshida 2010-yildan boshlab “AVICENNA” hamda “O‘zbek adabiyoti” jurnallari faoliyat olib boradi [7].

Muammolar va istiqbollar. Germaniyadagi o‘zbek xalqi vakillari faoliyatini madaniy jihatdan yanada rivojlantirishga qaratilgan manfaatli loyihalarni amalga oshirishda, birinchi galda, masalaning moddiy jihatlari muammo tug‘dirishi mumkinligini eslatgan holda, bu masalani tijorat asosida yoki o‘z navbatida homiyilar jalb qilish orqali hal qilish lozim.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, Germaniyaga o‘zbek xalqining ko‘chib borish jarayoni uzoq tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, XIX–XX asrlardagi mustamlakachilik, repressiya, urush va iqtisodiy qiyinchiliklar kabi omillar ta’sirida shakllangan va mustaqillik davridan so‘ng ham davom etib kelmoqda. Germaniyaning ilm-fan, innovatsiya va oliy ta’lim sohasidagi jahon miqyosidagi yetakchi mavqei, uning bag‘rikeng jamiyat sifatidagi qiyofasi bilan uyg‘unlashib, mamlakatda yashayotgan o‘zbek diasporasi vakillariga o‘z milliy o‘zligini saqlagan holda ilmiy-madaniy faoliyat yuritish uchun qulay muhit yaratgan.

Tadqiqot jarayonida “O‘zbekiston-Germaniya”, “Berlin-Brandenburg-O‘zbekiston”, “Nemis-O‘zbek” do‘stlik jamiyatlari hamda “Olmon-O‘zbek” ilmiy jamiyati kabi tashkilotlarning faoliyati o‘rganib chiqildi va ularning ikki xalq o‘rtasidagi ilmiy-madaniy aloqalarni mustahkamlashdagi o‘rni asoslab berildi. Shuningdek, DAAD, Gyote instituti, K.Adenauer, F.Ebert, A.Gumboldt fondlari kabi institutlarning bu jarayondagi faol ishtiroki aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, Germaniyada yashovchi o‘zbeklarning madaniy-ma’naviy faoliyati ularning milliy o‘zligini saqlab qolish istagining tabiiy mahsuli bo‘lib, bu faoliyat nafaqat diaspora ichki hayotini boyitibgina qolmay, balki O‘zbekiston va Germaniya o‘rtasidagi davlatlararo strategik hamkorlikning mustahkam ma’naviy-ilmiy poydevorini ham tashkil etadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishdagi loyihalarni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, homiylik tizimini rivojlantirish va yangi avlod tadqiqotchilarini jalb etish orqali o‘zbek-nemis ilmiy-madaniy hamkorligini yanada chuqurlashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Словарь по политологии / Под ред. проф. В.Н. Коновалова. — Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2001. — С. 251.
2. Facts about Germany, 2023. // https://interactive.deutschland.de/epapertued/epaper-2023_Tatsachen_EN/epaper/ausgabe.pdf (Murojaat sanasi: 05.04.2025).
3. Deutsch-Usbekische wissenschaftliche Gesellschaft e.V. 5 Jahre. 2002–2007. — Freiburg, 2008.
4. Deutsch-Usbekische Gesellschaft e.V. // <http://deutsch-usbekische-gesellschaft.de/> (Murojaat sanasi: 26.11.2025).
5. Umarov S. O‘zbekiston va Germaniya hamkorligi tarixi. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023, - 180 b.
6. Deutsch-Usbekische wissenschaftliche Gesellschaft. 2007. — Freiburg, 2008.
7. Олмоншунос олим, етук педагог, саховатли инсон профессор Хуррам Раҳимов. (2-қисм) // http://fikir.uz/blog/fikir_arboblar/2386.html (Murojaat sanasi: 4.12.2018).